

Sebastian BERNAT

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej
Lublin, Polska
e-mail: sebastian.bernat@poczta.umcs.lublin.pl

**PRZESTRZEŃ KULTUROWA
A KRAJOBRAZ KULTUROWY NA LISTACH UNESCO**
*CULTURAL SPACE VERSUS
CULTURAL LANDSCAPE ON THE UNESCO LISTS*

Słowa kluczowe: przestrzeń kulturowa, krajobraz kulturowy, krajobraz dźwiękowy, UNESCO

Key words: cultural space, cultural landscape, soundscape, UNESCO

Sreszczenie

Wobec globalizacji oraz przemian wynikających z postępu cywilizacyjnego ludzkości wiele przedmiotów niematerialnego dziedzictwa kulturowego narażonych jest na zapomnienie i wymarcie. UNESCO dostrzegło, iż jedną z zagrożonych tymi procesami form jest „przestrzeń kulturowa”. Stąd na Liście Reprezentatywnej Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości (w oparciu o „Konwencję UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego” z 2003 r.) znalazło się 12 wpisów, z 12 krajów i 5 okręgów kulturowych, określonych, jako „przestrzeń kulturowa”. Oprócz wymienionej listy funkcjonuje także Lista Dziedzictwa Światowego UNESCO (w oparciu o „Konwencję UNESCO w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego” z 1972 r.) zawierająca szereg wpisów o nazwie „krajobraz kulturowy”. W artykule przeprowadzono analizę porównawczą przykładowych przestrzeni kulturowych i krajobrazów kulturowych z list UNESCO oraz podjęto próbę określenia ich cech charakterystycznych i kryteriów wpisu. Na koniec zwrócono uwagę na krajobrazy dźwiękowe, jako kategorię integrującą przestrzenie kulturowe i krajobrazy kulturowe.

Abstract

In the face of globalization and the changes that result from progress of civilization, a great amount of objects of intangible cultural heritage became subjected to oblivion and extinction. UNESCO noticed that “cultural space” was one of the forms which could be endangered by such processes. And for that reason, the organization put 12 entries – defined as “cultural space” – from 12 countries and 5 cultural circles on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity (on the basis of UNESCO Convention from 2003, concerning safeguarding of intangible cultural heritage). Apart from the list mentioned above, there is also UNESCO World Heritage List (on the basis of UNESCO Convention from 1972, referring to safeguarding of world cultural and natural heritage) which includes a number of entries named “cultural landscape”. The work includes analyses and comparisons of several examples of cultural spaces and cultural landscapes which are placed on the UNESCO Lists. Distinctive features of the spaces are presented and criteria of the entries are considered as well. Additionally, some samples of soundscapes are mentioned and discussed as they can be treated as a category integrating cultural spaces with cultural landscapes.

„Tak naprawdę nie wiemy, co ciągnie człowieka w świat. Ciekawość? Głód przeżyć. Potrzeba nieustannego dziwienia się? Człowiek który przestaje się dziwić jest wydrażony, ma wypalone serce. W człowieku który uważa że wszystko już było i nic nie może go zdziwić umarło to co najpiękniejsze – uroda życia”.

R. Kapuściński (2004)

WPROWADZENIE

Żyjemy w czasach, które charakteryzują się niezwykle szybkimi zmianami, niepewnością i nieprzewidywalnością. Żyjemy zatem w „turboświecie” (Sztumski, 2006), w którym obowiązują specyficzne nawyki, zwyczaje i prawa. Pod wpływem globalizacji następuje ujednocianie wzorców kulturowych, które mogą wypierać lokalne treści kultury, zwyczaje, umiejętności, sposoby życia. Konsekwencjami rozwoju cywilizacyjnego jest m.in. degradacja krajobrazu oraz zubożenie lub zanik niematerialnego dziedzictwa kulturowego w wielu regionach świata. Zagrożenia te dostrzegło UNESCO obejmując ochroną wyjątkowe obiekty, miejsca, krajobrazy, przestrzenie kulturowe i inne elementy niematerialnego dziedzictwa kulturowego w myśl „Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego” z 1972 r. i „Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego” z 2003 r.¹ W tym celu tworzone są stosowne listy UNESCO zawierające wykaz najcenniejszych obiektów, miejsc, krajobrazów i elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego, rozumianego, jako „praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego”.

Rozwój techniki dał człowiekowi niemal nieograniczone możliwości poznawania świata. Ponieważ nowoczesne środki łączności i transportu minimalizują dystanse, odległości przestrzenne przestały być barierą w podróżowaniu. Wraz z rozwojem turystyki wzrasta zainteresowanie doświadczeniem piękna krajobrazu. Turysta kieruje uwagę na odmiennie cechy krajobrazu lub architektury, niż te które spotyka na co dzień (Urry, 2007). Turyści w czasach postmodernizmu poszukują jednak nie tylko miejsc pięknych, niezwykłych lub ciekawych, ale i nowych sposobów przeżywania podróży (Wieczorkiewicz, 2008; Urry, 2007). Doznania wizualne, do których odwoływały się liczne przedsięwzięcia turystyki masowej, wydają się zbyt słabym wabikiem dla współczesnych urlopowiczów. J. Urry (2007) zauważa, że na doświadczenie turysty składają się nie tylko wrażenia wzrokowe (choć odgrywają rolę wiodącą), ale również kombinacje dźwięków, bukiety zapachów, doznania smakowe i geografia dotyku. Włączenie wątków traktujących o słuchaniu, smakowaniu, wążaniu, dotykaniu nadaje nowy wymiar podróżom, sugerując, że doznanie, o którym mowa będzie pełniejsze, bardziej bezpośrednie. Coraz większe zainteresowanie wśród

¹ Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego oznacza zapewnienie jego żywotności, ciągłego odtwarzania i przekazywania wiedzy, umiejętności, znaczenia przez grupy i wspólnoty w relacji z ich otoczeniem, przyrodą i historią.

turystów zyskują elementy niematerialnego dziedzictwa, pozwalające poznać określone miejsca, ich specyfikę kulturową odzwierciedlającą się w codziennym i świątecznym życiu mieszkańców, kultywujących odmienne tradycje, zwyczaje, obrzędy, praktyki.

W artykule przeprowadzono analizę porównawczą przykładowych przestrzeni kulturowych² i krajobrazów kulturowych³ z list UNESCO oraz podjęto próbę określenia ich cech charakterystycznych i kryteriów wpisu. Na koniec zwrócono uwagę na krajobrazy dźwiękowe⁴, jako kategorię integrującą przestrzenie kulturowe i krajobrazy kulturowe.

KRAJOBRAZY KULTUROWE NA LIŚCIE ŚWIATOWEGO DZIEDZICTWA KULTURALNEGO I NATURALNEGO UNESCO

Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego UNESCO wobec zagrożeń wynikających z naturalnych przyczyn oraz przeobrażeń społecznych i gospodarczych wskazuje na konieczność ochrony zabytków, zespołów budowli, miejsc zabytkowych, krajobrazów, pomników przyrody, formacji geologicznych i fizjograficznych, miejsc lub stref naturalnych mających wyjątkową uniwersalną wartość z punktu widzenia nauki, zachowania lub naturalnego piękna. Na podstawie krajowych wykazów dóbr dziedzictwa kulturalnego i naturalnego Komitet Dziedzictwa Światowego ustala, aktualizuje i rozpowszechnia Listę dziedzictwa światowego, które uznaje za mające wyjątkową powszechną wartość na podstawie kryteriów ustalonych przez siebie.

² U. Myga-Piątek (2012) rozumie przestrzeń kulturową, jako system relacji wykształconych pomiędzy składnikami krajobrazu przyrodniczego, kulturowego i człowiekiem, może istnieć także w krajobrazie naturalnym, któremu człowiek w procesie percepcji i oceny może nadawać atrybuty wartości, znaczeń i sensu (np. *sacrum* przyrody) lub w krajobrazie zdegradowanym.

³ Według J. Wojtanowicza (2002) krajobraz kulturowy jest rzeczywistością, realnie istniejącą, trójwymiarową przestrzenią, w której działalność człowieka materialna i duchowa nałożyła się na krajobraz naturalny. Dla U. Mygi-Piątek (2012) krajobrazy kulturowe stanowią dające się wyodrębnić fragmenty powłoki geograficznej, cechujące się specyficzną organizacją przestrzenną, będącą rezultatem celowej działalności człowieka, która decyduje o ich zróżnicowanej strukturze, funkcjach i cechach fizjonomicznych. Krajobrazy kulturowe są zatem podzbiorem krajobrazu antropogenicznego wykształconym w historycznym procesie zagospodarowania krajobrazów przyrodniczych przez człowieka.

⁴ Krajobraz dźwiękowy w ujęciu geograficznym można określić, jako kompleks elementów przyrodniczych oraz elementów wprowadzonych przez człowieka na naturalnie ograniczonym odcinku ziemi, będący źródłem aktualnie postrzeganych dźwięków, reprezentujących określone cechy estetyczne i odpowiadających za uzupełnianie widoku o określone informacje (Bernat, 1999). Krajobraz dźwiękowy to zatem krajobraz pojmowany kompleksowo, ale wyodrębniany na podstawie zróżnicowania dźwięków. Krajobraz dźwiękowy, czyli zróżnicowana jakościowo warstwa krajobrazu charakteryzującej się ulotnością (efemerycznością) powinien być traktowany, jako niematerialne dziedzictwo kulturowe godne ochrony i przywracania (Bernat, 2011). Zaznaczyć jeszcze należy, że krajobrazy dźwiękowe stały się w ostatnich latach popularnym przedmiotem badań interdyscyplinarnych (Bernat, 2008).

Warunkiem wpisu zabytku, zespołu budowli, miejsca zabytkowego (dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również strefy, a także stanowiska archeologiczne mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnograficznego lub antropologicznego), miasta lub krajobrazów kulturowych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO jest uznanie wyjątkowej wartości uniwersalnej w oparciu, o co najmniej jedno spośród pięciu przedstawionych poniżej kryteriów, przy czym kryterium VI odwołujące się do wartości niematerialnych dziedzictwa może być stosowane jedynie jako kryterium uzupełniające.

Dobro kulturowe powinno:

- I. stanowić wybitne dzieło twórczego geniuszu człowieka lub
- II. ukazywać znaczącą wymianę wartości, zachodzącą w danym okresie czasu lub na danym obszarze kulturowym świata w dziedzinie architektury lub techniki, sztuk monumentalnych, urbanistyki lub projektowania krajobrazu lub
- III. nieść unikalne lub co najmniej wyjątkowe świadectwo tradycji kulturowej lub cywilizacji wciąż żywej bądź już nieistniejącej lub
- IV. być wybitnym przykładem typu budowli, zespołu architektonicznego, zespołu obiektów techniki lub krajobrazu, który ilustruje znaczący(e) etap(y) w historii ludzkości lub
- V. być wybitnym przykładem tradycyjnego osadnictwa, tradycyjnego sposobu użytkowania lądu lub morza, reprezentatywnego dla danej kultury (kultur) lub obrazującym interakcję człowieka ze środowiskiem, szczególnie jeżeli /dane dobro/ stało się podatne na zagrożenia wskutek nieodwracalnych zmian lub
- VI. być powiązane w sposób bezpośredni lub materialny z wydarzeniami lub żywymi tradycjami, ideami, wierzeniami, dziełami artystycznymi lub literackimi o wyjątkowym uniwersalnym znaczeniu.

Komitet określił, że podstawowymi wymogami spełnianymi przez obiekty wpisane na listę jest autentyczność i integralność. Oprócz deklaracji wyjątkowej uniwersalnej wartości istotną rolę przy wpisie na listę odgrywa rekomendacja ciał eksperckich (ICOMOS, IUCN), które spełniają kluczową rolę w opiniowaniu kandydatur, zgodnie z wybranymi kryteriami wpisu, a także mają zadanie monitorowanie stanu zachowania i zarządzania obiektami światowego dziedzictwa (Ratajski, 2012). Aktualnie na liście dziedzictwa światowego znajduje się 981 obiektów w 160 państwach, w tym 759 kulturalne, 193 przyrodnicze, 29 mieszane.

Krajobrazy kulturowe zostały dodane, jako jedna z kategorii dziedzictwa nominowanych na listę w 1992 r. Są bowiem, ilustracją ewolucji społeczeństw i sposobu osiedlania się na przestrzeni dziejów zależnie od fizycznych ograniczeń lub korzyści wynikających ze środowiska naturalnego oraz oddziaływania czynników społecznych, ekonomicznych i kulturowych. Ochrona krajobrazów kulturowych może

wzbogacić nowoczesne metody zróżnicowanego zagospodarowania terenu, a także przyczynia się do zachowania lub podkreślenia naturalnych walorów krajobrazu. Komitet UNESCO wyróżnił trzy główne kategorie krajobrazów kulturowych:

- krajobraz zaprojektowany i utworzony w sposób zamierzony przez człowieka (założenia ogrodowe utworzone z powodów estetycznych, które często łączą się z zabytkowymi budowlami i zespołami),
- krajobraz, który przekształcał się w sposób organiczny, w tym krajobraz reliktowy (skamieniały), w którym proces ewolucji zakończył się w przeszłości, nagle lub w ciągu dłuższego czasu a jego charakterystyczne cechy są wciąż widoczne w materialnej formie oraz krajobraz żywy czyli krajobraz, który zachował aktywną rolę społeczną we współczesnym społeczeństwie i jest ściśle związany z tradycyjnym trybem życia a jego ewolucja stale postępuje,
- krajobraz kulturowy skojarzeniowy („associative”), gdzie materialne ślady mogą być mało znaczące lub nawet nie muszą występować; wartość krajobrazów skojarzeniowych wynika z ich oddziaływania religijnego, artystycznego lub kulturowego, związanego głównie z przyrodą.

Należy wspomnieć, że UNESCO dostrzega wartość krajobrazu także w rekomendacjach z 1962 r. i 2011 r. „Rekomendacja UNESCO w sprawie ochrony piękna i charakteru krajobrazów i miejsc” z 1962 r. wskazuje, że ochrona piękna i charakteru krajobrazów i stanowisk oznacza zachowanie i tam gdzie jest to możliwe odtworzenie wyglądu naturalnych wiejskich i miejskich krajobrazów zarówno naturalnych, jak i antropogenicznych, które mają wartość kulturową lub estetyczną, bądź tworzą typowe otoczenie naturalne. Dodatkowo w rekomendacji zwrócono uwagę, że podczas zabezpieczania piękna i charakteru krajobrazów i miejsc, powinno się także uwzględniać niebezpieczeństwa wynikające z pewnych form pracy i działalności mających miejsce we współczesnym życiu, z powodu hałasu, który one powodują.

„Rekomendacja UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego” z 2011 r. wprowadza pojęcie podejścia krajobrazowego, które jest stosowane w celu rozpoznania, ochrony i zarządzania w odniesieniu do obszarów historycznych, poprzez uwzględnienie współzależności form materialnych, organizacji przestrzennej i powiązań, cech przyrodniczych i kontekstu, a także wartości społecznych, kulturowych i ekonomicznych. Jest to nowa filozofia ochrony, której istotą powinno być wykorzystanie dziedzictwa, jako potencjału prorozwojowego, zakorzenionego w harmonijnej i zrównoważonej relacji między środowiskiem miejskim i przyrodniczym oraz potrzebami obecnych i przyszłych pokoleń a spuścizną przeszłości.

Z inicjatywy UNESCO wydane zostały publikacje, w których przeprowadzono analizy z dotychczasowych doświadczeń w zakresie ochrony krajobrazów kulturowych (m.in. Cultural Landscapes...2003; Mitchell, Rössler, Tricaud, 2009). W świetle zamieszczonej w nich analizy wpisów z lat 1992-2002 obejmującej 30 krajobrazów kulturowych (nie zawsze określonych w nazwie) podstawą wpisu były najczęściej 2-3 kryteria, z których najczęściej dominuje kryterium IV. Najwięcej wpisów pochodzi z regionu Azji i Oceanii (21 krajobrazów) oraz Europy i Ameryki Północnej (13

krajobrazów). Z pozostałych regionów wpisy były nieliczne (Afryka – 5, Kraje Arabskie – 3), albo ich w ogóle nie było (Ameryka Łacińska). Ponadto dokonano analizy pod względem cech krajobrazów kulturowych: znacząca jakość estetyczna krajobrazu (17), obecność wyjątkowej zabudowy (22), ciągłość użytkowania (20), krajobrazy rolnicze (18), krajobrazy ogrodowe (10), krajobrazy przemysłowe (2), tożsamość narodowa i lokalna (17), krajobraz górski (13), krajobraz chroniony – parki narodowe (10), mieszkańcy jako istotny czynnik zarządzania krajobrazem (14), krajobrazy religijne (12), krajobrazy archeologiczne, ilustrujące sposoby przetrwania w nieprzyjaznym środowisku (12), miasta lub wsie (23), woda (19), lasy (5), skały (1).

Ze względu na aktualność powyższych analiz autor artykułu podjął się nowych analiz dotyczących 36 wpisów z lat 1992-2013, obejmujących krajobrazy kulturowe eksponowane w oryginalnym tytule wpisu ⁵(tab. 1). Najwięcej z nich pochodziło z Europy i Ameryki Północnej (17). Natomiast z pozostałych regionów⁶ było poniżej 10 wpisów: Afryka (7), Ameryka Łacińska (3), Azja i Oceania (9) bądź nie było ich wcale (Kraje Arabskie).

Z przeprowadzonych analiz wynika, że wpisy krajobrazów kulturowych na liście UNESCO dokonywane są głównie w oparciu o 2-3 kryteria. Najczęstszymi kryteriami wpisu są kryteria III, V, IV, czyli krajobrazy są unikalnym lub co najmniej wyjątkowym świadectwem tradycji kulturowej lub cywilizacji wciąż żywej bądź już nieistniejącej, ilustrują znaczące etapy w historii ludzkości, obrazują interakcję człowieka ze środowiskiem oraz są szczególnie podatne na zagrożenia wskutek nieodwracalnych zmian. W przypadku wpisu „Krajobraz kulturowy i zabytki archeologiczne w dolinie Bamian (Afganistan)” zastosowano aż 5 kryteriów. Krajobraz ten będący przykładem artystycznego i religijnego rozwoju starożytnej Baktirii w okresie od I do XIII w. jest również świadectwem tragicznych dla kultury wydarzeń w marcu 2001 r., kiedy Talibowie zniszczyli dwa ze stojących tu posągów Buddy⁷. W przypadku trzech wpisów: „Krajobraz kulturalny Fertö/Jeziora Nezyderskiego (Austria / Węgry), „Krajobraz kulturowy Gobustańska sztuka naskalna (Azerbejdżan)”, „Petroglify w krajobrazie archeologicznym Tamgały” (Kazachstan) zastosowano jedno kryterium. Kryterium VI odnoszące się do wartości niematerialnych było stosowane rzadko (jedynie 11 razy). Jednak dla wpisu „Rio de Janeiro: krajobrazy pomiędzy górami a oceanem” (Brazylia) było to ważne kryterium. Krajobrazy te słyną bowiem jako źródło inspiracji muzyków, architektów krajobrazu i urbanistów.

⁵ <http://whc.unesco.org/en/interactive-map/>

⁶ Klasyfikacja regionalna została przyjęta za UNESCO, <http://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/swiatowe-dziedzictwo/lista-swiatowego-dziedzictwa/>

⁷ Opisy odnoszące się do poszczególnych wpisów pochodzą ze strony Polskiego Komitetu do spraw UNESCO.

<http://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/swiatowe-dziedzictwo/lista-swiatowego-dziedzictwa/>

Tab. 1. Wykaz krajobrazów kulturowych wpisanych na listę światowego dziedzictwa UNESCO (opracowanie własne)

Tab. 1. Register of cultural landscapes on the UNESCO World Heritage List (own elaboration)

	Rok	Kryteria					
		I	II	III	IV	V	VI
AFRYKA							
Krajobraz kulturowy Konso (Etiopia)	2011			+		+	
Ekosystem i krajobraz kulturowy Lopé-Okanda (Gabon)	2007			+	+		
Krajobraz kulturowy Le Morne (Republika Mauritius)	2008			+			+
Krajobraz kulturowy Sukur (Nigeria)	1999			+		+	+
Kraj Bassari: krajobrazy kulturowe Bassari, Fula i Bedik (Senegal)	2012			+		+	+
Krajobraz kulturowy Mapungubwe (Republika Południowej Afryki)	2003		+	+	+	+	
Krajobraz kulturowy i botaniczny Richtersveld (Republika Południowej Afryki,	2007				+	+	
AMERYKA ŁACIŃSKA							
Krajobraz kulturowy związany z uprawą kawy (Kolumbia)	2011					+	+
Rio de Janeiro: krajobrazy pomiędzy górami a oceanem (Brazylia)	2012					+	+
Krajobraz uprawy agawy oraz zabytkowe zakłady przetwórcze w regionie Tequili (Meksyk)	2006		+		+	+	+
AZJA I OCEANIA							
Krajobraz kulturowy i zabytki archeologiczne w dolinie Bamian (Afganistan)	2003	+	+	+	+		+
Krajobraz kulturowy Jeziora Zachodniego w Hangzhou (Chiny)	2011		+	+			+
Krajobraz kulturowy tarasów ryżowych ludu Hani w Honghe (Chiny)	2013			+		+	
Krajobraz kulturowy prowincji Bali – system <i>Subak</i> jako manifestacja filozofii Tri Hita Karana (Indonezja)	2012		+	+		+	+
Krajobraz kulturowy miasta Bam (Iran)	2004		+	+	+	+	
Kopalnia Srebra w Iwami Ginzan i jej krajobraz kulturowy (Japonia)	2007		+	+		+	
Petroglify w krajobrazie archeologicznym Tamgały (Kazachstan)	2004			+			
Wat Phou oraz pokrewne dawne osadnictwo krajobrazu kulturowego Champassak (Laos)	2001			+	+		+

Krajobraz kulturowy doliny Orchon (Mongolia)	2004		+	+	+		
EUROPA I AMERYKA PÓŁNOCNA							
Krajobraz kulturalny Hallstatt-Dachstein/Salzkammergut (Austria)	1997			+	+		
Krajobraz kulturalny Wachau (Austria)	2000		+		+		
Krajobraz kulturalny Fertő/Jeziora Nezyderskiego (Austria / Węgry)	2001					+	
Krajobraz kulturowy Lednice-Valtice (Czechy)	1996	+	+		+		
Śródziemnomorski krajobraz rolniczo-pasterski, les Causses et les Cévennes (Francja)	2011			+		+	
Krajobraz kulturowy Aranjuezu (Hiszpania)	2001		+		+		
Krajobraz kulturowy Serra de Tramuntana (Hiszpania)	2011		+		+	+	
Krajobraz kulturowy w Sintrze (Portugalia)	1995		+		+	+	
Krajobraz rolniczy południowej Olandii (Szwecja)	2000				+	+	
Krajobrazy winnic na wyspie Pico (Portugalia)	2004		+			+	
Krajobraz kulturowy winnic tarasowych w Lavaux (Szwajcaria)	2007		+		+	+	
Krajobraz kulturowy Tokaju (Węgry)	2002			+		+	
Krajobraz przemysłowy Blaenavon (Wielka Brytania)	2000			+	+		
Krajobraz górniczy Kornwalii i Zachodniego Dewonu (Wielka Brytania)	2006		+	+	+		
Linia kolejowa w Alpach Retyckich wraz z krajobrazem kulturowym Albula/Bernina (Szwajcaria / Włochy)	2008		+		+		
Krajobraz kulturowy Gobustańska sztuka naskalna (Azerbejdżan)	2007			+			
Krajobraz Grand Pré (Kanada)	2012					+	+
Suma		2	17	21	19	21	11

Zdarzają się wpisy uwzględniające kryteria przyrodnicze i kulturowe. Dla przykładu jedyny wpis Gabonu na listę UNESCO to „Ekosystem i krajobraz kulturowy Lopé-Okanda”. Obejmuje on ekosystem i reliktowy krajobraz kulturowy Lopé-Okanda stanowiący połączenie doskonale zachowanych tropikalnych lasów deszczowych i obszarów sawanny, zamieszkiwanych przez liczne gatunki zwierząt z zachowanymi licznymi rysunkami naskalnymi z epoki neolitu i żelaza, obrazującymi drogi migracji plemion Bantu i innych ludów afrykańskich z zachodniej części kontynentu, doliną rzeki Ogooué do północnych, żyznych regionów Konga oraz środkowo-wschodniej i południowej Afryki.

Na liście UNESCO znajdują się różne typy krajobrazów kulturowych, m.in. górniczy i przemysłowy (Blaenavon, Kornwalii i Zachodniego Dewonu – Wielka Brytania), rolniczy (południowej Olandii – Szwecja, winnic Tokaju – Węgry), założeń parkowych i ogrodowych (Sintra – Portugalia), mozaikę krajobrazów (Aranjuez – Hiszpania, Wachau – Austria). Wymienione krajobrazy charakteryzuje harmonijność, symbioza wzajemnego oddziaływania człowieka i przyrody. Krajobraz kulturowy Aranjuezu ilustruje „całość złożonych związków zachodzących pomiędzy przyrodą i działalnością człowieka, pomiędzy krętymi rzekami i geometrycznym rysunkiem krajobrazu, pomiędzy pierwiastkiem wiejskim i miejskim, pomiędzy krajobrazem znaczonego zespołami leśnymi i architekturą, delikatnie organizowaną przez budowle pałacowe. W ciągu trzystu lat, starania rodziny królewskiej o rozwijanie i utrzymanie tego krajobrazu, pozwoliły na harmonijne łączenie cech francuskiego barokowego założenia parkowego z miejskim stylem życia oraz - z właściwą Oświeceniowi - naukową metodą aklimatyzacji botanicznej i zoologicznej”. W malowniczym krajobrazie regionu Wachau, obejmującego odcinek doliny Dunaju pomiędzy Melk i Krems, znajdują się liczne, nienaruszone i widoczne świadectwa rozwoju regionu od czasów prahistorycznych: założenia architektoniczne (klasztory, zamki, ruiny), urbanistyczne (miasta i miasteczka) oraz rolnicze, związane z uprawą winorośli.

Zauważyć należy, że na liście UNESCO znajdują się także wpisy obejmujące krajobrazy kulturowe, nieekspozowane w tytule wpisu. Przykładowo wpis „Równina Stari Grad” (Chorwacja) obejmuje krajobraz kulturowy adriatyckiej wyspy Hvar z dominującą uprawą winorośli i oliwek, trwającą od starożytności do czasów współczesnych. Inne tego typu wpisy to „Region winny górnego Duero (Alto Douro)” (Portugalia), „Kraina Laponii” (Szwecja), „Budapeszt - panorama nadbrzeży Dunaju i dzielnica zamkowa w Budzie” (Węgry).

Z Polski, jako przykład krajobrazów kulturowych wpisanych na listę UNESCO wymienić należy „Kalwaria Zebrzydowska: manierystyczny zespół architektoniczny i krajobrazowy oraz park pielgrzymkowy”, „Park Mużakowski/Muskauer Park” (Polska-Niemcy), jak również liczne krajobrazy miejskie np. „Stare Miasto w Krakowie”.

Na stronie internetowej UNESCO⁸ wyszukiwarka podaje 83 wpisy dotyczące krajobrazów kulturowych, często związanych z dolinami rzecznyymi. „Dolina górnego Renu” (Niemcy) obejmuje krajobraz z zamkami, zabytkowymi miastami i winnicami, w żywy sposób odzwierciedla długotrwałą ingerencję człowieka w przyrodę, jest ściśle związany z historią i legendą i od wieków stanowił inspirację dla pisarzy, malarzy i kompozytorów. Wpis „Drezdeńska Dolina Łaby” (Niemcy) został usunięty z Listy w 2009 r. ze względu na planowaną w tym miejscu inwestycję - budowę mostu przecinającego zabytkowy krajobraz.

W roku 2013 wpisano na listę UNESCO m.in. „Krajobraz kulturowy tarasów ryżowych ludu Hani w Honghe” (Chiny) oraz „Góra Fudzi – obiekt kultu i źródło

⁸http://whc.unesco.org/en/254/?search=cultural+landscape&searchSites=&search_by_country=&search_yearinscribed=&type=&themes=&media=®ion=&criteria_restriction=&order=

artystycznej inspiracji" (Japonia). Ten ostatni wpis obejmuje 25 miejsc, które oddają istotę sakralnego krajobrazu.

Z Krajóv Arabskich nie ma ani jednego wpisu z tytułem „krajobraz kulturowy”⁹. Jednak choćby wpis „Szlak kadzidlany i miasta na pustyni Negew” (Izrael), obejmuje cztery nabatejskie miasta: Haluza, Mamszit, Agdad i Sziwta, wraz z ich twierdzami i rolniczym krajobrazem Pustyni Negew, rozciągające się wzdłuż dróg prowadzących do śródziemnomorskiego krańca handlowych szlaków kadzidlanych i przyprawowych. Wśród wpisów z krajów arabskich jest też „Medyna w Marrakeszu” (Maroko) z imponującymi zabytkami: meczet Kutubijja, mury miejskie, monumentalne bramy, ogrody, pałac el-Badi, medresa Ben Jussuf, nekropolia Sadytów, kilka okazałych rezydencji oraz plac Jemma el-Fna, określany jako „prawdziwy spektakl pod gołym niebem”.

PRZESTRZENIE KULTUROWE NA LISTACH UNESCO

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego wskazuje na potrzebę wzmocnienia efektywności środków zapewniających jego przetrwanie, obejmujących identyfikowanie, dokumentowanie, badania naukowe, zachowanie, zabezpieczanie, promowanie i przekazywanie, szczególnie poprzez edukację, jak też rewitalizowanie różnych aspektów tego dziedzictwa. Na poziomie międzynarodowym ochronę zapewniają: listy niematerialnego dziedzictwa kulturowego (reprezentatywna oraz pilnej ochrony) oraz rejestr dobrych praktyk w zakresie ochrony dziedzictwa niematerialnego (spis ciekawych inicjatyw, programów, projektów) stanowiący platformę wymiany doświadczeń i źródło inspiracji. Lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO zawiera zjawiska religijne (rytuały obrzędowe), teatralne, językowe, taneczne, muzykę (śpiew, muzyka instrumentalna, instrumenty muzyczne), rzemiosło, festiwale (tradycyjne, stworzone w celu popularyzacji kultur), karnawały i pochody, przestrzeń kulturową, wiedzę o wszechświecie i związane z nią praktyki. Wspomnieć należy, że od 2001 r. funkcjonowała lista „Arcydzieła Ustnego i Niematerialnego Dziedzictwa Ludzkości” obejmująca różne formy popularnej i tradycyjnej ekspresji, takie jak: języki, literatura ustna, muzyka, tańiec, gry, mity, obrzędy, zwyczaje, umiejętności związane z rzemiosłem oraz przestrzenie kulturowe, rozumiane jako miejsca gdzie popularna i tradycyjna działalność kulturalna występuje w sposób skoncentrowany (np. miejsca związane z legendami, miejsca odprawiania obrzędów, place targowe, festiwale) lub regularnie (codzienne obrzędy, coroczne procesje). Proklamacje przygotowywane były na podstawie zgłoszeń przesyłanych przez państwa członkowskie, organizacje pozarządowe działające w porozumieniu z krajowymi komitetami UNESCO lub utrzymujące stałe kontakty z UNESCO. W odniesieniu do zgłaszanych elementów dziedzictwa zastosowano następujące kryteria: wyjątkowa wartość jako arcydzieła ludzkiego geniuszu, dobrze udokumentowane zakorzenienie w tradycji kulturalnej i historii określonej wspólnoty,

⁹ Iran w klasyfikacji UNESCO został zaliczony do regionu Azji i Oceanii.

istotna rola jako środek podkreślający tożsamość ludów i wspólnot, znaczenie jako źródło inspiracji i wymiany międzykulturowej a także jako czynnik jednoczący ludzi i wspólnoty oraz ważna rola społeczna i kulturalna w życiu wspólnoty, funkcjonowanie jako dowód doskonałości w zastosowaniu umiejętności i technicznych możliwości, wartość jako unikalnego świadectwa żywych tradycji kulturalnych, ryzyko ich zaniku wskutek braku środków na ochronę, procesów urbanizacji lub akulturacji (Przyborowska-Klimczak, 2005).

Wraz z wejściem w życie Konwencji lista ta została inkorporowana do Listy Reprezentatywnej Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości UNESCO. W sumie na liście (edycje 2001, 2003, 2005) znalazło się 90 elementów uznanych za Arcydzieło Ustnego i Niematerialnego Dziedzictwa UNESCO.

W świetle Konwencji UNESCO dziedziny, w których najbardziej przejawia się dziedzictwo to: tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sztuki widowiskowe, zwyczaje, obrzędy, rytuały, wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata, umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym. A. Bełkot i P. Ratkowska (2010) zauważają, że kategorie te nie są w pełni klarowne i dla badacza próbującego szybko sklasyfikować i według tego klucza odnaleźć określone formy, niektóre aktywności mogą być mylące. Dlatego zaproponowali uszeregowanie elementów niematerialnego dziedzictwa chronionego przez UNESCO na 10 podstawowych grup: religijne (w tym rytuał, obrzęd), muzyka (śpiew, muzyka instrumentalna, instrumenty muzyczne), teatralne (w tym opera, balet), językowe, taneczne, rzemieślnicze, festiwale, karnawały i pochody, przestrzeń kulturowa oraz wiedza na temat świata i jej praktyczne wykorzystanie. Zakwalifikowanie niektórych aktywności do którejkolwiek z grup zależy od przyczyny jej wykonywania. Ponadto kilka aktywności można zakwalifikować do większej liczby grup. Pomimo problemów wynikających z przyjętej klasyfikacji dokonano podziału 90 chronionych przykładów niematerialnego dziedzictwa, z czego najliczniejszą grupą aktywności okazała się grupa form muzycznych (Bełkot, Ratkowska, 2010).

W świetle ustaleń UNESCO wśród kryteriów, które musi spełniać element jest możliwie najszerzy udział w zgłoszeniu do wpisu na listę związanej z elementem wspólnoty, grupy lub w wyjątkowych przypadkach pojedynczych osób i za ich niewymuszoną, świadomą zgodą. Dobór obiektów na listę ma odzwierciedlać przede wszystkim wolę poszczególnych społeczności, zaś udział niezależnych, międzynarodowych ekspertów jest bardzo ograniczony (Ratajski, 2012). Poza tym konieczne jest opracowanie środków ochronnych, dzięki którym możliwa będzie ochrona i promocja elementu i niematerialnego dziedzictwa. Na koniec 2012 r. na Liście Reprezentatywnej Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO znalazło się 257 elementów, w tym 12 wpisów określonych, jako „przestrzeń kulturowa”, reprezentujących 12 krajów i 5 regionów kulturowych. Są to:

Afryka:

1. Przestrzeń kulturowa Sosso – Bala w Niagassola (Gwinea, 2001/2008),
2. Przestrzeń kulturowa plemion Jaaral i Degal (Mali, 2001/2008),
3. Gbofe z Afounkaha: muzyka trąbek poprzecznych i przestrzeń kulturowa społeczności Tagbana (Wybrzeże Kości Słoniowej, 2001/2008),

Ameryka Łacińska:

4. Przestrzeń kulturowa Palenque de San Basilio (Kolumbia, 2005/2008),
5. Przestrzeń kulturowa Bractwa Ducha Św. Congos z Villa Mella (Republika Dominikany, 2001/2008),
6. Muzyka *Condombe* i jej przestrzeń kulturowa (Urugwaj, 2009),

Azja i Oceania:

7. Przestrzeń kulturowa regionu Bojsun (Uzbekistan, 2003/2008),
8. Przestrzeń kulturowa gongów (Wietnam, 2005/2008)

Europa i Ameryka Północna:

9. Przestrzeń kulturowa Kihnu (Estonia, 2001/2008),
10. Przestrzeń kulturowa i kulturowy przekaz ustny Semejskie (Federacja Rosyjska, 2001/2008),

Kraje Arabskie:

11. Przestrzeń kulturowa plemion beduińskich Petrze i Wadi Rum (Jordania, 2005/2008),
12. Przestrzeń kulturowa Placu Jemaa el – Fna (Maroko, 2001/2008).

Wymienione powyżej przestrzenie kulturowe cechuje olbrzymia różnorodność. Każdą nich wyróżnia nadrzędna forma aktywności. Dla przykładu poniżej, na podstawie oficjalnej strony UNESCO¹⁰, scharakteryzowano 3 przestrzenie kulturowe: „Przestrzeń kulturową Placu Jemaa el – Fna” w Maroku, „Przestrzeń kulturową wyspy Kihnu” w Estonii oraz „Przestrzeń kulturową gongów” w Wietnamie.

Plac Jemaa el – Fna położony w sercu medyny jest jednym z głównych przestrzeni publicznych Marrakeszu oraz symbolem jego tożsamości. Plac to niespotykana koncentracja specyficznych marokańskich tradycji kulturowych. Stanowi on miejsce handlu i usług oraz jest centrum muzycznym, artystycznym, literackim oraz kulinarnym. Codzienne odbywają się tutaj liczne spektakle i wydarzenia artystyczne z udziałem ulicznych odtwórców: gawędziarzy, akrobatów, arabskich i berbejskich muzyków, jasnowidzów, treserów zwierząt. Świadczona jest na nim różna gama usług, jak: opieka stomatologiczna, tradycyjna medycyna, wróżbiarstwo, kaznodziejstwo, astrologia i wiele innych. Wyjątkowym komponentem przestrzeni kulturowej Placu Jemaa el – Fna jest tradycyjna muzyka *gnawa*, będąca połączeniem muzyki afrykańskiej i arabskiej a wraz z tańcem przywołująca duchy przodków, których zadaniem jest odpędzenie złych mocy. Plac Jemaa el – Fna jest także doskonałym

¹⁰<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011>.

<http://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/dziedzictwo-niematerialne/listy-dziedzictwa-niematerialnego/lista-reprezentatywna-niematerialnego-dziedzictwa-ludzkiego/>

miejszem na smakowanie marokańskich potraw odzwierciedlających przede wszystkim wpływy berberyjskie i francuskie. Można tu również skosztować dojrzałych, egzotycznych owoców, oraz świeżo wyciskanych soków. Grono artystów oraz kucharzy zazwyczaj spędza całe swoje życie na Placu, a ich praca przekazywana jest z pokolenia na pokolenie. Pomimo wszelkich atrakcji dostępnych tu za dnia, miejsce to ożywa dopiero wieczorem. Wówczas przybywają masowo nie tylko turyści, ale także mieszkańcy Marrakeszu. Po zmroku na placu koncentruje się życie towarzyskie miasta. Gwar w różnych językach przeplata się z opowieściami berberyjskich starców, muzyką, pokazami akrobatów itd. Historie opowiadane na Placu i sposób, w jaki są one przekazywane publiczności, opierają się na pradawnej tradycji, przekazywanej z pokolenia na pokolenie. Owa przestrzeń to kompleks unikalnych i różnorodnych elementów kulturowych wyróżniających ją, jako żywe świadectwo tradycji różnych kultur.

Kihnu to niewielka wyspa Estonii znajdująca się niedaleko wschodniego wybrzeża Morza Bałtyckiego zamieszkała przez ok. 530 osób. Charakterystyczny krajobraz wyspy tworzony przez wielkie połacie traw z sosnowymi zagajnikami i nadmorskimi plażami wpływa na życie jej mieszkańców. Za sprawą względnej izolacji geograficznej wyspy, a także silnego poczucia tożsamości mieszkańców, przy jednoczesnej adaptacji do zachodzących przemian społeczno – kulturowych wyspa Kihnu jest unikalną przestrzenią kulturową, którą wyróżnia tradycyjna kultura objawiająca się poprzez: codzienny tradycyjny ubiór (m.in. pasiaste, żabotowe spódnice mieszkańek wyspy), charakterystyczny styl życia mieszkańców, szczególnie kalendarz świąt i uroczystości, tradycyjne obrzędy weselne, rękodzieło, pieśni, taniec legendy (określane jako sagi) oraz wiele innych wyrazów kulturowych praktykowanych nieprzerwanie od wieków. Styl życia na wyspie, a także źródło utrzymania zawsze zależało od otaczającego ją Morza Bałtyckiego, które odegrało znaczącą rolę w tworzeniu społeczności Kihnu oraz jej kultury. Od niepamiętnych czasów mężczyźni byli zaangażowani w polowania na foki lub połowy ryb na morzu, gdzie spędzali większość czasu. Kobiety pozostawały na wyspie pracując w gospodarstwie domowym (hodowla bydła, uprawa ziemi itp.), zajmując się rękodzielnictwem (wyrób tradycyjnych strojów), śpiewaniem tradycyjnych pieśni itd. Wszelkie przejawy nowych kultur sprowadzane przez mężczyzn nie były całkowicie przyjmowane przez lokalną społeczność, która powielala wyłącznie wzory zgodne z ich wierzeniami i tradycją. Dzięki konserwatywnemu podejściu mieszkańców do własnej tradycji, wytworzyła się ich silna tożsamość. Jednakże w ostatnim czasie bogate dziedzictwo kulturowe oraz dobrze zachowane środowisko naturalne Kihnu są w znacznym stopniu zagrożone głównie za sprawą przemian społeczno – gospodarczych napływających z Estonii.

Przestrzeń kulturowa gongów obejmuje wszystkie pięć prowincji Płaskowyżu Centralnego w Wietnamie, które zamieszkuje 17 społeczności etno–lingwistycznych: austro–azjatyckich i austro–nezyjskich, utrzymujących się z tradycyjnego rolnictwa i rzemiosła. Kultura gongów wywodzi się ze starożytnej cywilizacji *Dong Son*, znanej również jako kultura bębna mosiądzu Azji Południowo – Wschodniej. Gong towarzyszy

w Wietnamie wszystkim rytuałom życia społecznego, pełniąc rolę pośrednika pomiędzy ludźmi, bóstwami i światem nadprzyrodzonym. Dźwięki gongów dostosowywane są do charakteru uroczystości, takich jak składanie ofiary z wołu, święcenie ryżu, pogrzeb. Prawie każda rodzina w społeczności posiada przynajmniej jeden gong, bądź większą ilość, co wskazuje na bogactwo rodziny, autorytet, prestiż. Często muzyka gongów jest wykonywana w grupie od trzech do sześciu instrumentalistów, mężczyzn bądź kobiet, z których każdy trzyma gongi o różnej wielkości. Zespół gongów ustawiany jest na otwartej przestrzeni tak, aby melodia tworzyła trójwymiarowy dźwięk o różnej wysokości, długości i rezonansie. Jest to tzw. stereofoniczny efekt charakterystyczny dla muzyki gongów. Pod wpływem przemian kulturowych gongi są coraz częściej pozbawiane swojego rytualnego znaczenia. „Przestrzeń kulturowa gongów” narażona jest na zniszczenie i zapomnienie. Głównym zagrożeniem są procesy związane z przemianami społeczno-gospodarczymi. Wraz z upływem czasu zachowanie i kultywowanie wiedzy związanej z tradycją gongów staje się coraz trudniejsze, grono artystów gongów jest coraz mniejsze. Od dłuższego czasu gongi uchodziły jedynie za przedmiot sprzedaży na giełdzie materiałów poddawanych recyklingowi. Ważnym elementem promocji „Przestrzeni Kulturowej gongów” jest Festiwal Gongów, odbywający się co roku w wybranej prowincji regionu. Jest to istotne wydarzenie skupiające uwagę lokalnej społeczności i turystów. Dwudniowa impreza stwarza rzemieślnikom możliwości wymiany doświadczeń, wzmocnienia tradycji i solidarności lokalnej oraz zrozumienia, a co za tym idzie upowszechnienia tradycji gongów. Atrakcją festiwalu są występy zespołów gongów wraz z tancerzami, parady, konkursy wiedzy oraz gry folklorystyczne.

Przedstawione przestrzenie kulturowe łączy różnorodność i bogactwo przejawów kulturowych związanych z tradycją przodków. Każda z nich posiada unikalne cechy wyróżniające je i wpływające na promocję miejsc/regionów ich występowania. Jednak najczęściej z poszczególnymi przestrzeniami kulturowymi związane są instrumenty muzyczne i muzyka na nich wykonywana w określonych miejscach czy regionach. Przestrzenie kulturowe pełnią ważną rolę w życiu społeczności lokalnych, są miejscem je jednoczącym, świadectwem żywych tradycji kulturowych.

Poza wymienionymi do kategorii „przestrzeń kulturowa” można zaliczyć jeszcze inne wpisy. Dla przykładu A. Bełkot i P. Ratkowska (2010) włączają do przestrzeni kulturowych „Moussem z okolic Tan-Tan” (Maroko, 2005/2008) i „Dziedzictwo Maroon w mieście Moore” (Jamajka, 2001/2008). Pierwsza z wymienionych to doroczne zgromadzenie plemion koczowniczych z regionu Sahary (ważna część tradycyjnego kalendarza rolniczego i pasterskiego nomadów), będące okazją do zakupów, sprzedaży i wymiany produktów a także wielu wydarzeń kulturalnych i uroczystości. Druga natomiast obejmuje dziedzictwo zbiegłych niewolników Maroons, oparte na obrzędach religijnych i tradycjach zwanych *Kromanti*, w trakcie których tańce, pieśni i charakterystyczny sposób grania na bębnach jest stosowany dla wywoływania duchów przodków. Społeczność miasta Moore zachowała także kilka ekonomicznych, oraz społecznych elementów swojego dziedzictwa jak: specyficzny system wspólnego użytkowania ziemi uprawnej, lokalną strukturę władzy oraz

poprzeczny „mówiący” róg, służący do porozumiewania się na odległość. Do przestrzeni kulturowych można także wliczyć części miast, gdzie odbywają się cykliczne festiwale, zakorzenione w tradycji. Przykładowo w katalońskim mieście Berga ma miejsce co roku, w tygodniu, w którym wypada Boże Ciało tradycyjny festiwal „Patum”. W ramach festiwalu odbywają się przedstawienia teatralne oraz uliczne procesje ogromnych mitycznych stworów. Z okazji festiwalu na ulice miasta jest wynoszony jest wielki bęben. Festiwal wyróżnia się na tle innych podobnych uroczystości ze względu na swoją różnorodność i bogactwo obrzędów (o wyraźnych pogańskich korzeniach), zachowany przez wieki charakter średniowiecznego teatru ulicznego oraz na swoją trwałość i niezmiennność od ponad sześciuset lat, pomimo wielokrotnych w przeszłości zakazów odprawiania tej uroczystości zarówno ze strony władz kościelnych, jak i państwowych. Festiwal jest częścią tożsamości mieszkańców miasta Berga.

WNIOSKI I UWAGI KOŃCOWE

Listy UNESCO powstałe w oparciu o „Konwencję w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego” z 1972 r. oraz „Konwencję w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego” z 2003 r. ukazały olbrzymią różnorodność oraz potencjał krajobrazów kulturowych i przestrzeni kulturowych.

Na listach UNESCO kategoria „przestrzeń kulturowa” może być traktowana jako uzupełnienie kategorii „krajobraz kulturowy” o aspekty niematerialne związane z relacjami między społeczeństwem a otoczeniem, w tym ujawniane w procesie bezpośredniej percepcji i partycypacji społecznej.

Przestrzenie kulturowe zostały objęte wpisem na listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO w 2008 r. poprzez inkorporację list „Arcydzieła Ustnego i Niematerialnego Dziedzictwa Ludzkości” z 2001, 2003 i 2005. Natomiast wpisy na listę światowego dziedzictwa przyrodniczego i kulturalnego UNESCO w kategorii „krajobrazy kulturowe” rozpoczęto w 1992 r. W przypadku przestrzeni kulturowych dominują wpisy z Ameryki Łacińskiej i Afryki. Natomiast w przypadku krajobrazów kulturowych dominują wpisy z Europy, zaś najmniej jest wpisów z Ameryki Łacińskiej i Afryki.

W przypadku krajobrazów kulturowych istotną rolę przy wpisie na listę odgrywa rekomendacja ciał eksperckich (ICOMOS, IUCN), które spełniają kluczową rolę w opiniowaniu kandydatur, zgodnie z wybranymi kryteriami wpisu, a także mają zadanie monitorowanie stanu zachowania i zarządzania obiektami światowego dziedzictwa. Natomiast w przypadku przestrzeni kulturowych ważny jest możliwie najszerszy udział w zgłoszeniu do wpisu na listę związanej z elementem wspólnoty, grupy lub w wyjątkowych przypadkach pojedynczych osób i za ich niewymuszoną, świadomą zgodą. Wpis ma zatem odzwierciedlać przede wszystkim wolę poszczególnych społeczności, zaś udział niezależnych, międzynarodowych ekspertów jest bardzo ograniczony.

Częstym wyróżnikiem zamieszczonych na liście przestrzeni kulturowych są instrumenty muzyczne i muzyka wykonywana na nich w określonym miejscu czy regionie. Przestrzenie kulturowe pełnią ważną rolę w życiu społeczności lokalnych, są miejscem je jednoczącym, świadectwem żywych tradycji kulturowych.

Krajobrazy kulturowe zamieszczone na liście są unikalnym lub co najmniej wyjątkowym świadectwem tradycji kulturowej lub cywilizacji wciąż żywej bądź już nieistniejącej, ilustrują znaczące etapy w historii ludzkości, obrazują interakcję człowieka ze środowiskiem oraz są szczególnie podatne na zagrożenia wskutek nieodwracalnych zmian.

Zaznaczyć należy, że zdarzają się wpisy tych samych miejsc czy regionów zarówno na listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO, jak i listę światowego dziedzictwa przyrodniczego i kulturalnego UNESCO. Przykładem jest choćby plac Jemma el-Fna, będący częścią Medyny w Marrakeszu objęty ochroną zarówno, jako krajobraz kulturowy, jak i przestrzeń kulturowa.

Wpis na listy UNESCO stał się czynnikiem kreującym wizerunek miejsc czy regionów, jako niezwykle atrakcyjnych i godnych doświadczenia turystycznego. Jednocześnie zauważyć należy, że wraz ze wzrastającym ruchem turystycznym narastają liczne zagrożenia dla krajobrazów i przestrzeni kulturowych, które mogą stawać się towarem na sprzedaż, przez co zatracona jest ich autentyczność.

Na koniec warto zastanowić się, gdzie jest miejsce dla krajobrazów dźwiękowych, czy w kategorii „przestrzeń kulturowa” czy „krajobraz kulturowy”? Pierwsza z wymienionych kategorii akcentuje multisensoryczny, w tym dźwiękowy, wymiar przestrzeni, kładzie nacisk na wagę bezpośredniego doświadczenia (aspekt niematerialny). Wpisy przestrzeni kulturowych na listę UNESCO nie obejmują jednak różnorodności krajobrazów dźwiękowych. Na krajobraz dźwiękowy składają się bowiem nie tylko formy muzyczne ale także rozmaite utylitarne, proste „formuły dźwiękowe” wynikające z cywilizacyjno-kulturowych społecznych struktur komunikacyjnych, z których gęsto utkana jest nasza codzienność (za Gołąbem, 2012). Z drugiej strony każdy krajobraz jest przedmiotem percepcji, która zwykle jest multisensoryczna, z przeważającym udziałem wzroku. Jednak na liście UNESCO w kategorii krajobrazów kulturowych nie zwraca się uwagi na obecność charakterystycznych dźwięków, wpływających na jakość krajobrazu, pomija się występowanie dźwiękowej warstwy krajobrazu. Dla przykładu rodzi się problem, jak traktować Hejnał Mariacki – symbol narodowy, nośnik *sacrum* w krajobrazie (Klimkiewicz, 2013), czy jako dźwięk charakterystyczny krajobrazu kulturowego Starego Miasta w Krakowie¹¹ czy jako część przestrzeni kulturowej? Podobny problem powstaje w przypadku Misterium Męki Pańskiej (tworzą je zdarzenia dźwiękowe) odgrywanym w krajobrazie sakralnym Kalwarii Zebrzydowskiej. W takich sytuacjach można mówić zarówno o przestrzeni kulturowej, jak i krajobrazie efemerycznym (por. Wojciechowski, 2010) lub krajobrazie dźwiękowym.

¹¹ Stare Miasto w Krakowie zostało wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO w 1978 r.

Krajobrazy dźwiękowe są kategorię integrującą przestrzenie kulturowe i krajobrazy kulturowe objęte wpisami na listy UNESCO. Zagrożenie hałasem a jednocześnie poszukiwanie nowych atrakcji turystycznych wraz z rozwojem turystyki kulturowej (zrównoważonej) i zapotrzebowanie na wysoką jakość życia, skłaniają do podjęcia wysiłków w kierunku stworzenia listy światowego dziedzictwa krajobrazów dźwiękowych w trosce o dobro człowieka. Zanim taka lista mogłaby powstać konieczne jest precyzyjne określenie kryteriów, które pozwolą na zidentyfikowanie i ocenę krajobrazów dźwiękowych proponowanych do wpisu. Zwrócenie uwagi na krajobrazy dźwiękowe pozwala na odkrywanie niezwykłości w tym co zwyczajne, codzienne.

LITERATURA

- Bełkot A., Ratkowska P., 2010: Karnawał w perspektywie Listy Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO. *Turystyka kulturowa*, nr 1-3/2010: 45-60.
- Bernat S., 1999: Krajobraz dźwiękowy doliny Bugu. *Annales UMCS sec.B. vol. LIV*, Lublin: 297-309.
- Bernat S.(red.), 2008: Dźwięk w krajobrazie jako przedmiot badań interdyscyplinarnych. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG nr 11*, Lublin.
- Bernat S., 2011: Krajobraz dźwiękowy jutra. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG nr 15*: 193-205.
- Cultural Landscapes: the Challenges of Conservation. *World Heritage Papers, 7*. UNESCO Paris, 2003.
- Gołąb M., 2011: Muzyczna moderna w XX w. Między kontynuacją a zmianą fonosystemu. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.
- Kapuściński R., 2004: *Podróże z Herodotem*, Kraków.
- Klimkiewicz M., 2013: *Sacrum* i dźwięk w krajobrazie Krakowa. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego nr 21*: 23-35.
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego UNESCO, 1972 (Dz.U. z dnia 30 września 1976 r., nr 32, poz. 190)
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, 2003 (Dz.U. z dnia 19 sierpnia 2011 r., nr 172, poz. 1018)
- Mitchell N., Rössler M., Tricaud P.M., 2009: *World Heritage Cultural Landscapes. A Handbook for Conservation and Management*. *World Heritage Papers, 26*. UNESCO, Paris.
- Myga-Piątek U., 2012: *Krajobrazy kulturowe. Aspekty ewolucyjne i typologiczne*. Uniwersytet Śląski Katowice.
- Przyborowska-Klimczak A., 2005: Międzynarodowa ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturalnego. *Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego, T. III*: 5-21.
- Ratajski S., 2012: Koncepcja ochrony dziedzictwa niematerialnego w Konwencji UNESCO. *Biuletyn. Przegląd Polskiego Komitetu do spraw UNESCO*: 33-41.

- Recommendation concerning the Safeguarding of Beauty and Character of Landscapes and Sites [Rekomendacja w sprawie ochrony piękna i charakteru krajobrazów oraz miejsc (1962)]
<http://unesdoc.unesco.org/images/0016/001604/160477eb.pdf>
- Rekomendacja w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego (2011)
http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Rekomendacje/rekomenkrajobraz.pdf.
- Sztumski W., 2006: Turboświat i zasada odśpieszania. *Problemy Ekorozwoju*, vol.1, no 1: 49-57.
- Urry J., 2007: *Spojrzenie turysty*, Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa.
- Wieczorkiewicz A., 2008: *Apetyt turysty, O doświadczeniu świata w podróży*. Universitas, Kraków.
- Wojciechowski K.H., 2010: Wartości i walory krajobrazów przemijających i efemerycznych [w:] *krajobrazowe a ginące krajobrazy* (red.): D. Chylińska, J. Łach, Studia, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław: 37-41.
- Wojtanowicz J., 2002: Geneza i wiek krajobrazów kulturowych Europy. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG* nr 1: 13-20.